

Bevara kalixmålet nu!

I Kalix kommun bor det nu drygt 17.000 personer. I Föreningen Kalix Bygdemål är vi mindre än 100 medlemmar. Om det nu finns ett par tre tusen personer kvar i Kalix kommun och några hundra utanför kommunen som talar och förstår kalixmål bra, så får vi vara tacksamma. Kalixmålet är ett döende språk som är på väg att försvinna. Om hundra år torde det knappast finnas några kvar som talar och förstår detta ädla tungomål i vardagslag. En och annan forskare och stofil som finns kvar, kanske kan en del. Det är allt.

Kalixmålet är en del av det svenska språk som började talas i kalixbygden där det då mest fanns finsk- eller samisktalande inbyggare, under medeltiden. Det språk vi då använde låg nära den fornnordiska som då talades i större delen av Norden och som vi kan få en uppfattning om genom att läsa de isländska sagorna från 1200-talet.

Språk är dock aldrig desamma under någon längre tid. På bara några generationer kan det utformats dialekter som särskiljer folk som inte träffas så ofta. Språk är något väldigt socialt: Man tar intryck av och försöker härma dem man umgås med. I synnerhet gäller det för språk där man inte har något skriftspråk utan bara har att lyssna och härma lokala språkkonstnärer. Därför talade man snart olika varianter på Kalixmål i sjöbyarna Ryssbält, Baskeri, Påläng, etc. än man talade i älvbyar som Börjelsbyn, Bondersbyn, Kamlunge, osv. eller i byar inåt landet som Kälsjärv, Korpikå, Björkfors, Vitvattnet exempelvis. I de större orterna som centrala Kalix, Nyborg, Töre och Morjärv talade man också varianter som avvek från landsbygdsbyarna. Man höll sig litet mera till svenskan, ville vara litet finare i de större byarna. För hundra år sedan fanns det folk som kunde gissa ganska säkert från vilken by i Kalix kommun man kom beroende på hur man använde sitt kalixmål. Kalixmålet var starkt förknippat med jordbrukssamhället och livet på landet långt ifrån stadens bekvämligheter. Kalixmålet var ett bondspråk, och det var funktionellt när 80-90% av befolkningen var sysselsatta i jordbruket. Kalixmålet blev aldrig en del av det moderna samhället, för vad skall man idag göra med ett språk som bara är riktigt funktionellt för de 2-3% av befolkningen som fortfarande arbetar med jord- och skogsbruk?

Den moderna rikssvenskan blev rättesnöre för talet långsamt under 1900-talet i våra bygder. I folkskolan fick man lära sig detta svenska språk som ansågs vara finare och bättre. Det var också det språk som man behövde för att tillägna sig litteraturen och bildningen. Föräldrar som ville vara med sin tid talade svenska med sina barn men kalixmål med sina jämnåriga och äldre. Framtiden hörde svenskan till, var det underliggande budskapet. Den här rikssvenskans normerande roll förstärktes när radion kom på allvar på 1930-talet till våra bygder, och när TV kom på 1950-talet var det klart att alla måste tala

rikssvenska. Den där bondskan hörde det förgångna till. Och så slänge man ut kalixmålet samtidigt som man brände upp hösängen och slog sönder kakelungen på 1950- och 60-talen.

Så här sitter vi nu några få överlevande på 2000-talet som tycker om kalixmålet och undrar vad vi skall göra med det. Vi kan naturligtvis tala med andra som förstår vad vi säger. Vi kan också försöka rädda vad vi kan till eftervärlden genom att göra ordböcker och hemsidor. Men vad kan vi mera? Låt mig ägna en liten stund, innan vi roar oss med vad denna årets festival har att ge, åt att fundera över denna fråga *Vad skall vi göra med kalixmålet och all vår kunskap om det?*

1. *Gå inte och dö, innan du har vidarebefordrat allt väsentligt du vet om kalixmålet till någon som troligen överlever dig.* För det är ju så att ett språk som bara talas, försvinner, när ingen längre talar det. Inte nog med att orden och uttryckssätten försvinner. Försvinner gör också hela den kultur som bärs upp av språket. Kalixmålet är nyckeln till förståelse av kalixbygdens historia. I sätten att uttrycka oss på kalixmål kan folklivsforskare och andra spåra många av våra attityder, tänkesätt och beteendemönster. Allt det här kan du bidra till att bevara genom att du pratar om och på kalixmålet för dina bekanta, vänner, nära och kära.
2. En annan sak, som jag tycker jag vill lägga dig varmt om hjärtat, att göra med din kunskap om kalixmålet, är *Skriv*. Att skriva på kalixmål är förståss besvärligt, för det blir aldrig riktigt rätt med ljuden när man använder bokstäver från svenska språket. Men ändå. Skriv som du tycker det låter när du talar. Vi behöver nedtecknade historier, visor, ramsor, uttryck, fraser, ord och ordvändningar som kanske bara du kan. Du kanske kan hitta någon som kan skriva ner vad du säger. För du är kanske den siste som kan det här. Du kan också dokumentera på annat sätt: På ljudband, på videoband eller genom att skriva med användning av landsmålsalfabetet eller något annat ljudalfabet. Det viktiga är ändå att du går hem och dokumenterar något på kalixmål direkt efter den här festivalen. Hittar du ingen annan att sända det till, så kan du alltid sända det till mig.
3. En tredje sak som alla som vill göra något för kalixmålet, kan hjälpa till med, är att bidra med något ord till *andra upplagan av ordlistan på kalixmål*. Föreningen gav ju som bekant ut en ordlista för några år sedan. Den ordlistan är nu mogen för en andra upplaga. Vår målsättning är att få vår ordbok minst lika stor och gedigen som ordlistan från i år om Överkalixmålet, som en del kanske sett. Ja, egentligen vill vi åstadkomma en lika gedigen produkt som en blandning av Svenska Akademiens ordlista, Pelle Holms Bevingade ord och Svenskt ortnamnslexikon skulle kunna vara.

Skicka in dina funderingar till Ivar Nilsson som driver den här frågan om en andra upplaga av ordlistan på kalixmålet.

4. Vad jag också tycker alla skall göra är att hjälpa till att vi får *fler medlemmar i Föreningen Kalix Bygdemål*. Om vi är många så kan vi göra mer. När du anmäler dig som medlem till föreningen, fyll då i en lapp som anger din adress, ditt telefonnummer och din e-post-adress. Det där sista med e-post-adress är viktigt. För om vi har e-post-adresser på medlemmarna kan vi från styrelsen skicka ut information som vi inte behöver ruinera föreningen med, vilket ju lätt kan hända om vi sänder sådan information per snigelpost några gånger om året. Dessutom vill vi i styrelsen veta om alla datorkunniga och datanördar i föreningen som kan hjälpa oss med nästa stora projekt för föreningen, nämligen att lägga ut information om föreningen och kalixmålet på Internet.

5. Ja, vad mer bör vi göra för kalixmålet? Ja, jag tycker att det är dags att vi skall *sluta skämmas* för att vi kan tala kalixmålet. I stället skall vi vara stolta över kunskapen. Det finns en mängd fördelar med att arbeta för bevarande av kalixmålet. Låt mig kort erinra om dom.
 - a) Kalixmålet är vackert och musikaliskt
 - b) Med kalixmålet talar man saktmodigt och eftertänksamt
 - c) Kalixmålet är nyckeln till vår historia i kalixbygden
 - d) I kalixmålet finns en mängd bra uttryck
 - e) Kalixmålet ger oss en unik språklig och känslomässig identitet
 - f) Man blir klipskare av att prata kalixmål
 - g) Det är lättare att lära sig andra språk om man kan kalixmål
 - h) Det är roligt att tala kalixmål, och har man roligt lever man längre

Konklusionen av allt det här bör väl vara klar. *Tåla å skrejv opa kölismåle meran schär jär nan so första de*. Alltså: Tala och skriv på Kalixmål, medan det finns någon som förstår dig. Mycket nöje och välkommen till Dialektfestivalen med Föreningen Kalix Bygdemål 2004.

Sten Rönnerberg